

För vem finns planer att motverka kränkningar och diskriminering i förskolan?

Anna Rantala

Umeå universitet, Centrum för skolledarutveckling, Sweden

Contact corresponding author: anna.rantala@umu.se

Mia Heikkilä

Åbo Akademi, Fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, Finland

ABSTRACT

The aim is to discuss in what ways annually written plans regarding preschool could support the work to counteract abusive treatment and discrimination. The empirical material consists of 89 documents. The result shows three different forms of plans; rendering-, descriptive- and analysis-based plans where the former completely lack of contextual anchoring. The results are discussed in relation to Ball's concepts *performativity* and *fabrications*. This article discusses how performative control, including ability to measure, evaluate and compare preschools, can influence the teachers to fabricate the content. This study can give further knowledge of how these plans can be understood and for whom they are written.

Keywords: *abusive treatment, discrimination, fabrications, performativity*

Inledning

Det svenska utbildningssystemet grundar sig på att barn och elever ska behandlas lika, ingen värderande skillnad får göras dem emellan, och allas lika rätt till utbildning är en av skollagens portalparagrafer (SFS 2010:800). Ett förebyggande och ett aktivt pågående arbete samt dokumentation över detsamma är reglerat i lag för att förhindra kränkande behandling och diskriminering¹.

1 I denna artikel används begreppen kränkande behandling och diskriminering. I det sistnämnda innefattas även trakasserier.

Manuscript received: 02.07.2021. Manuscript accepted: 17.01.2022.

©2022 Anna Rantala & Mia Heikkilä. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons CC-BY 4.0 License. ISSN 1891-5949, <https://noredstudies.org>

Citation: Rantala, A. & Heikkilä, M. (2022). För vem finns planer att motverka kränkningar och diskriminering i förskolan? *Nordic Studies in Education*, 42(2), 194–210. <https://doi.org/10.23865/nse.v42.3342>

I denna artikel diskuteras hur årliga planer/dokumentationer i förskolan med syfte att aktivt arbeta för att motverka kränkande handlingar och diskriminering kan förstås som en del av styrningen av förskolans verksamhet och hur styrningen kan påverka att de här planerna kanske inte alltid fungerar för att skydda barn och elever i praktiken. Förskolans kontext har inte varit i fokus för liknande studier vilket motiverar denna studie.

Bakgrund

Uppdraget att arbeta för att motverka kränkande behandling och diskriminering regleras i svensk lagstiftning under två olika lagar – kränkande behandling i skollagen (SFS 2010:800) och diskriminering i diskrimineringslagen (SFS 2008:567). I respektive lag beskrivs hur arbete ska utföras vilket framgår är delvis lite olika.

När det gäller uppdraget att motverka kränkande behandling beskrivs att huvudmannen har ansvaret att årligen upprätta en plan. I planen ska både förebyggande arbete, vilka åtgärder som planeras samt uppföljande arbete beskrivas (SFS 2010:800). I förarbetet till skollagen (Prop. 2009/10:165) hänvisas till en proposition (Prop. 2005/06:38) där innehållet i planen mer preciseras i författningskommentarerna. Utöver beskrivningar av förebyggande och uppföljande arbete nämns även att planen ska innehålla beskrivningar av rutiner kring akuta situationer samt över ansvarsfördelning och hur arbetet ska dokumenteras. Stycket avslutas med ”med mera” vilket medför att även annat kan inkluderas. Det som däremot inte preciseras är vilka frågor som ska behandlas vilket lämnas till dem som ska genomföra arbetet.

Tidigare skulle arbetet att förebygga diskriminering och främja likabehandling också formuleras som en plan (Prop. 2007/08:95). Detta förändras dock i januari 2017 i och med att ändringar i diskrimineringslagen trädde i kraft (SFS 2016:828). Ändringen medförde att kravet att skriva en årlig plan ersattes med ett uppdrag att fortlöpande under året arbeta med aktiva åtgärder. Enligt dagens reglering ska skola och förskola numera *undersöka, analysera, åtgärda* och *följa upp* verksamhetens främjande och förebyggande åtgärder (SFS 2008:567). Denna process ska dock årligen dokumenteras skriftligt. I en lag (SFS 2016:828) preciseras att dokumentationerna ska innehålla beskrivningar av hur arbetet att undersöka risker för diskriminering genomförts samt vilka hinder för enskildas rättigheter och möjligheter som identifierats. Dessa risker och hinder ska analyseras och det ska finnas en redogörelse över vilka åtgärder som vidtagits eller planeras att vidtas. Dokumentationen ska även innehålla beskrivningar av riktlinjer och rutiner för arbetet samt hur samverkan kring arbetet realiserats och en tidsplan över arbetet.

Trots att uppdraget med plan för att motverka kränkande behandling och dokumentationen kring arbetet mot diskriminering framställs något olika beskrivs i en proposition (Prop. 2007/08:95) att det inte finns något hinder att dessa båda uppdrag ”[...] uppfylls i en och samma plan” (s. 577) vilket också Skolverket (2019) förordar.

Policyuppdrag likt ovan beskrivna erbjuder tolkningsutrymme; dock finns ett synlighetskrav för att kunna värdera och jämföra etcetera samt att Skolinspektionen kan

inspektera hur uppdraget tolkats och realiserats. Detta kallar Ball (2000) för performativ styrning. Ball beskriver att de som ska tolka, översätta och realisera uppdragen har ett handlingsutrymme, de kan anpassa sig efter uppdraget eller göra motstånd mot detsamma genom att exempelvis fabricera bilden av verksamheten. Det är i relation till dessa möjliga positioner (anpassning eller motstånd) som planerna för att motverka kränkande behandling och dokumentationen kring diskriminering kan bli intressanta att analysera. Det blir särskilt intressant att studera hur detta uppdrag realiseras i förskolans praktik där barn setts oförmögna att utföra systematiska kränkningar (Kirves & Sananiemi, 2012) och att begreppet kränkande behandling setts mer förankrat i skolans kontext än förskolans (Söderström & Löfdahl, 2017). I artikeln diskuteras huruvida uppdraget att skriva planerna kan bidra till en viss slags styrningspraktik som kanske inte verkar som stöd för den faktiska praktiken.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna artikel är att diskutera hur styrningen kan påverka hur årligen skrivna planer och dokumentationer gällande arbetet att motverka kränkande behandling och diskriminering framställs samt diskutera hur det i sin tur kan påverka vilket stöd de kan ha i den faktiska praktiken.

F1: Vilket slags innehåll presenteras i planer/dokumentationer som syftar till att motverka att barn utsätts för kränkande behandling och diskriminering av vuxna och/eller andra barn i förskolan och hur relaterar detta till förväntat innehåll enligt lag?

F2: Hur kan innehållet i planerna/dokumentationerna förstås i relation till performativ styrning och fabrikation?

Tidigare forskning om olika dimensioner av planer och dokumentation

Tillgången till tidigare forskning kring hur planer skrivs internationellt är begränsad, vilket är en logisk följd av att det är få länder som har detta krav. Även nationellt är tillgången begränsad. Av den anledningen görs här inledningsvis en koppling till själva arbetet för likabehandling och motverkande av kränkningar. Därefter beskrivs forskning som fokuserat på likabehandlingsplaner inom utbildning och vilka risker med arbetet som identifierats i dessa studier.

Arbete för likabehandling och att motverka kränkande handlingar

Arbetet med likabehandling i förskolan beskrivs med fokus i olika arbetssätt. Dolk (2013) exempelvis beskriver och diskuterar hur vuxna i förskolan använder metoderna valstund, barnråd och husmodellen i syfte att arbeta med likabehandling. Vidare beskriver Dolk att användandet av olika metoder kan medföra att arbetet kan upplevas enklare att konkretisera och kommunicera i exempelvis likabehandlingsplaner eller för vårdnadshavare. Enligt Dolk (2013) kan användandet av metoder även medföra en risk "att 'rätt metoder' blir svaret på mer komplexa pedagogiska och politiska problem som inte så lätt låter sig fångas eller avhjälpas med redan färdiga lösningar" (s. 232).

Söderström och Löfdahl (2017) visar i sin studie av dokumentation i förskolan att arbete mot mobbning och kränkande handlingar var ett stående inslag och att arbete mot mobbning och kränkande handlingar sågs som en del av ett övergripande likabehandlingsarbete som främst fokuserade på normer och värderingar. I studien framkommer att detta arbete nästan enbart fokuserade på ett förebyggande arbete. Även Edling (2018) beskriver att vuxna som arbetar i förskola och skola ofta har fokus på hur de önskar att verksamheten ska/bör bedrivas istället för att fokusera på det som redan pågår. Söderström och Löfdahl (2017) beskriver att en framgångsfaktor i arbetet mot mobbning och kränkande handlingar var att analysera kontextuella utmaningar. Dock hävdar både Söderström och Löfdahl (2017) och Edling (2018) att vuxna i förskolan har behov av att få stöd i att kunna reflektera och analysera arbetet mot mobbning och kränkande handlingar i ett bredare perspektiv än enbart utifrån egna erfarenheter.

Forskning om dokumentation och handlingsplaner

Förskollärare likaväl som lärare i andra skolformer har under åren fått ett allt större krav på dokumentation och utvärdering. Löfdahl Hultman et al. (2015) beskriver olika sätt att hantera dokumentationskravet i förskolan men oavsett hur de hanterar detta grundar förskollärarna handlingarna i ett synlighetskrav. Dock framkommer att förskollärarna ”ger uttryck för en tveksamhet om varför, vad, hur och för vem de genomför sitt systematiska dokumentationsarbete” (s. 136). Även Castillo och Ivarsson Westerberg (2019) beskriver att rektorer i förskolan upplever att det är viktigt att motverka kränkande behandling men att det administrativa arbetet av att skriva planen upplevs betungande och att produkten inte ses särskilt användbar i verksamheten.

Syftet med dokumentation diskuteras av Lindberg (2018). Hon har studerat vilka värden som framkommer i förskolans dokumentationspraktik. I hennes studie framkommer att kunskapsvärden är de som främst betonas medan andra får stå tillbaka. Hon diskuterar huruvida dokumentationen kan verka för att förbättra verksamheten för barnen eller om syftet mer är att som förskollärare visa sin egen kompetens och gesken av en verksamhet av hög kvalitet.

Utformandet av handlingsplaner kan enligt Hägglund (2007) vara effektivt i ett förebyggande och åtgärdande arbete. Heikkilä (2019) föreslår att det här systematiska arbetet kan ses som en del av ett systematiskt kvalitetsarbete som förskolor är ålagda att göra. Hon beskriver att dokumenterade insatser tenderar att i större utsträckning bli genomförda, samt att uppföljning då också är lättare att genomföra. Tillgången till forskning kring hur planer med fokus på kränkande behandling och diskriminering utformas eller vilket stöd dessa planer kan ha, vare sig det gäller skolans eller förskolans verksamhet, är relativt begränsade. Här nedan ges en översiktlig bild över forskning som berör ämnet.

Keisu (2018) presenterar en dokumentstudie där hon har analyserat 15 olika planer från svenska skolor med årskurserna 7–9. I hennes studie framkommer att vare sig det främjande, förebyggande eller åtgärdande arbetet beskrivs kontextspecifikt. Istället såg planerna, oavsett om de var skrivna inom samma eller olika kommuner, relativt

lika ut. Keisu hävdar att det finns ett behov av att arbetet med likabehandlingsplanerna förankras i expertis och forskningsbaserad kunskap.

I Repos och Sajaniemis (2015) intervjustudie om mobbning i finska förskolor beskrivs att det före 2015 inte hörde till vanligheten att skriva planer i syfte att förebygga och åtgärda mobbning men att vid tidpunkten av deras studie hade mer än hälften av deltagande förskolor en skriven plan. I studien framkommer att det fanns uppfattningar bland vuxna att skrivandet av planerna var en framgångsfaktor i arbetet att motverka mobbning. Repo och Sajaniemi beskriver även risken att vuxna tror att de hanterat mobbning enbart genom att ha utarbetat en plan för arbetet. Repo och Sajaniemi (2015) anser också att planerna som utformas vagt utan konkretisering av olika fenomen eller med irrelevant innehåll för fokusområdet inte kan fungera som stöd i det praktiska arbetet. Runesdotter (2016) beskriver i linje med det hur motivet till att skriva planer och dokumentationer mer kan handla om att förhindra anmälningar istället för att fokusera behovet i verksamheten. Hon menar att detta påvisar en spänning mellan byråkratisk och professionell logik.

Teoretiskt ramverk

Det teoretiska perspektivet i denna artikel utgår ifrån Stephen Balls (2000, 2003) utbildningspolitiska tankegångar. Han beskriver att det allt mer ges ett större utrymme att tolka policyuppdrag vilket han menar kan förstås som att makten har avreglerats från staten till praktiken, något som han anser är ett missförstånd. Utifrån att olika kontrollinstanser, som exempelvis Skolinspektionen, har som syfte att kontrollera hur väl policyer realiserar ser Ball istället styrningen som dubbelreglerad. Ball (2000, 2003) kallar detta sätt att styra för *performativ styrning*. Ball ser performativitet både som en teknologi, en specifik kultur och en styrningsmodell vilken medger möjligheter till att mäta, bedöma, jämföra och synliggöra hur väl en praktik realiserar policyuppdrag. Detta gäller dock inte bara från statligt håll utan också för exempelvis vårdnadshavare som i den ökade skolmarknaden har möjlighet att välja förskola till sina barn. Balls (2000, 2003) teorier kring styrningsmekanismer i skolsystemet, vilka formats i en brittisk kontext, fokuserar på lärares undervisningspraktiker. Dessa får dock betydelse även när det gäller området i fokus för denna artikel, då samma synlighetskrav gäller för dessa planer med syfte att motverka kränkande behandling och diskriminering i förskolan. Det performativa handlar, enligt Ball, om vad styrningen producerar i sammanhanget.

För att kunna mäta, bedöma och jämföra krävs möjligheter till insyn i arbetet vilket till exempel gäller för de planer och dokumentationer över arbetet att motverka kränkande behandling och diskriminering som är i fokus för denna artikel. Detta synlighetskrav kan skapa en känsla av osäkerhet och instabilitet både kring arbetet och med förståelsen för uppdraget; vad eftersträvas, vad värderas och vad ska prioriteras (Ball, 2003). Detta synliggör Löfdahl (2014) i en studie med fokus på systematiskt dokumenterat kvalitetsarbete i förskolan. Hon beskriver att personal uttrycker en ”tvekan om varför, vad och för vems skull de” (s. 263) arbetade med denna form av dokumentation.

Löfdahl menar att denna osäkerhet kan göra att fokus mer riktas mot vad som eftersträvas och värderas istället för att se planerna och dokumentationen som ett verktyg för att förbättra verksamheten.

Enligt Ball (2000, 2003) har de som ska realisera policyuppdrag, exempelvis förskolepersonal och rektorer, ett handlingsutrymme. Antingen kan de anpassa sig efter styrningen och utföra uppdraget efter bästa förmåga eller så kan de göra motstånd genom att *fabricera* en bild av verksamheten i olika formella textredovisningar. Han beskriver att i en performativt styrd verksamhet med ett synlighetskrav i syfte att mäta, värdera och jämföra i en konkurrensutsatt miljö kan det vara troligt att man väljer hur ens verksamhet ska representeras. Bilden fabriceras för att personalen inte ska känna skuld och skam utan för att kunna vara stolt över sin verksamhet, något som medför att verksamheten istället blir mindre genomskinlig. Fabrikationer kan framställas som *representativa* (skapar en bild av en perfekt verksamhet) och *konstitutiva* (utelämnar sådant som kan skada verksamhetens rykte). Löfdahl och Pérez Prieto (2009) såg tecken på detta då de studerade förskolors planerings- och utvärderingstexter. De hävdar att den performativa styrningen och synlighetskravet påverkar att fokus i dessa texter mer ligger på att visa upp sig själv, sina kompetenser och förskolans visioner istället för det faktiska arbetet med barnen. Bilden av förskolans verksamhet fabriceras i syfte att locka vårdnadshavare och barn för att få ekonomiska resurser.

I den studie som ligger till grund för denna artikel är fokus att analysera och diskutera hur styrningen av förskolans verksamhet kan påverka hur planer med syfte att aktivt arbeta för att motverka kränkande handlingar och diskriminering kan verka som stöd i praktiken. I linje med Ball (2000, 2003) tänker vi att tolkning, översättning och realisering av policyuppdrag inte sker som en linjär process från beslutsfattare till aktörerna (exempelvis pedagoger och rektorer i förskolan) utan att den performativa styrningen med synlighetskrav kan påverka hur personalen realiserar uppdraget att skriva planer och dokumentationer över arbetet att motverka kränkande behandling och diskriminering. Ett intresse här är att förstå om och i så fall hur synlighetskravet kan påverka planernas/dokumentationernas innehåll och diskutera om detsamma kan ses som fabrikationer, vilket kan påverka det stöd de kan ha för den faktiska praktiken.

Metod

Utifrån syftet att diskutera hur styrningen kan påverka hur årligen skrivna planer och dokumentationer gällande arbetet att förebygga kränkningar och diskriminering framställs gjordes en sökning efter dokument som hade detta fokus och som låg tillgängligt på kommuners hemsidor.

Materialet är insamlat under våren 2019 och ett systematiskt urval ligger till grund för valet av dokument (Cohen et al., 2007). Innan insamlingen startade sattes tre kriterier för valet av dokument:

- Dokumenten skulle beskrivas vara dokument i syfte att motverka diskriminering och/eller kränkande behandling eller att innehållet överensstämde med detsamma.

- Dokumenten var riktade till förskolans verksamhet.
- Dokumenten skulle vara gällande för tidpunkten för insamlandet.

Insamlingen genomfördes genom att alla Sveriges kommuners webbsidor besöktes. På varje kommuns webbsida gjordes en skanning av de första fem webbsidorna för förskolor som påträffades. Fanns där ett dokument som uppfyllde uppsatta kriterier sparades detta.

Materialet består av 89 olika planer/dokumentationer² från lika många svenska kommuner. Dokumentens benämningar är relativt överensstämmande. De flesta benämns *Plan mot diskriminering och kränkande behandling* eller en variant av detta. Vissa benämns antingen bara *Likabehandlingsplan* eller *Plan mot kränkande handlingar* och några av dokumenten har andra namn som exempelvis *Plan för lika rättigheter, Trygghetsplan, Arbetsplan* etc. Oavsett hur dessa dokument rubriceras inkluderas i alla planer både kränkande behandling och diskriminering. Detta tyder på att både plan för att motverka kränkande behandling och dokumentationen av arbete för att motverka diskriminering samlats i samma dokument i enlighet med regeringens proposition (Prop. 2007/08:95) och Skolverkets (2019) rekommendation. Detta i sin tur påverkar vilket innehåll som förväntas i dokumenten; beskrivningar av både förebyggande och uppföljande arbete.

Materialet är analyserat utifrån kvalitativ innehållsanalys (Cohen et al., 2007). I kodning, tematisering och presentation av materialet har syfte och forskningsfrågorna varit centrala. I analysprocessen har begreppen performativa styrningen och fabrikation använts i tolkningen av tabell 1, det vill säga hur uppdraget att skriva planer och dokumentationer i syfte att motverka kränkande behandling och diskriminering kan förstås.

I ett första steg analyserades hur väl innehållet överensstämmer med kravet enligt olika lagar. När det gäller plan för att motverka kränkande behandling sökte vi efter beskrivningar av följande:

- Förebyggande arbete – vilka åtgärder som planeras att genomföras
- Uppföljande arbete – hur tidigare års åtgärder genomförts
- Rutiner kring akuta situationer
- Ansvarsfördelning
- Hur arbetet ska dokumenteras.

När det gällde uppdraget att dokumentera arbetet med aktiva åtgärder i syfte att motverka diskriminering sökte vi efter beskrivningar av:

- Hur risker för diskriminering samt hinder för att enskildas rättigheter och möjligheter undersöks.
- Vilka åtgärder som vidtagits eller planeras att vidtas.
- Vilka riktlinjer och rutiner de har för arbetet.

2 Hädanefter kommer dessa planer/dokumentationer i syfte att motverka kränkande behandling och diskriminering att benämnas "dokumenten".

För vem finns planer att motverka kränkningar

- Samverkan kring arbetet.
- Tidsplan över arbetet.

Detta analysarbete genererade två teman; beskrivningar av förebyggande och uppföljande arbete (se tabell 1).

Som framställts ovan avslutas beskrivningen av det tänkta innehållet i planen att motverka kränkande behandling med ”med mera” (Prop. 2005/06:38) vilket ger dem som ska realisera ett handlingsutrymme att inkludera annat som kanske känns meningsfullt. Detta gjorde att vi också sökte efter innehåll som inte passade in i ovanstående men som ändå bedömdes vara relevant för studiens syfte. Det material som inte kunde placeras i de två första temana handlade om beskrivningar av själva uppdraget samt definitioner av begrepp som formulerades i likhet med lagar, styrdokument och/eller andra stödskrifter vilka inte var kontextspecifika utan kunde gälla vilken förskola som helst. I några planer framkom också visioner, mål med arbetet och rutiner vid akuta situationer som också sorterades under detta tema då de inte var kontextuellt förankrade i den egna verksamheten utan var direkta citat eller referat från lagar och andra förordningar. Denna sortering genererade således ytterligare ett tema: *Återgivande beskrivningar* (se tabell 1) vilket fångade upp de beskrivningar som fanns i planerna och som inte var kontextspecifika. I tabell 1 nedan presenteras variationen av innehållet i dokumenteten utifrån sorteringen.

Tabell 1: Beskrivning av variationen av innehållet i dokumenten.

ÅTERGIVANDE BESKRIVNINGAR	FÖREBYGGANDE ARBETE	UPPFÖLJANDE ARBETE
Ej kontextspecifika beskrivningar av: <ul style="list-style-type: none">• Uppdraget att skriva plan/dokumentation.• Uppdraget att motverka diskriminering, trakasserier och kränkande behandling.• Visioner för verksamheten.• Mål med arbetet• Rutiner vid akuta situationer.• Definitioner av begrepp.	Kontextspecifika beskrivningar av: <ul style="list-style-type: none">• Planer för främjande, förebyggande och/eller åtgärdande arbete.• Mål med arbetet.• Rutiner vid akuta situationer.• Ansvarsfördelning.• Hur samverkan med barn, vårdnadshavare och ev. personal ska genomföras.• Tidsplan för arbetet.• Hur arbetet ska dokumenteras/kartläggas eller beskrivning av hur detta har genomförts och/eller resultatet av detsamma.	Kontextspecifika beskrivningar av: <ul style="list-style-type: none">• Genomförda åtgärder.• Hur verksamheten har dokumenterats, kartlagts och/eller utvärderats.• Hur barn, vårdnadshavare och ev. personal fått möjlighet till samverkan.• Analys av dokumentation, kartläggning, utvärdering.

I ett andra steg sorterade vi dokumenten utifrån var innehållets tyngdpunkt låg i respektive plan utifrån de tre temana. I denna sortering kunde vi se ett mönster av tre olika *former* av planer; *återgivande*, *beskrivande* och *analysgrundade planer* (se figur 1) vilka har visualiserats i figur 1 genom en trappa och beskrivs i artikelns resultatavsnitt. I de dokument som kategoriserades som *återgivande planer* handlar innehållet, i likhet med temat, om återgivande beskrivningar (se tabell 1), främst återgivning

av vad som står i lagar, styrdokument och/eller andra stödtexter. Detta utgör steg 1 i figuren. De som kategoriserades som *beskrivande planer* kan innehålla återgivande beskrivningar men här återfinns även kontextuellt förankrade beskrivningar av ett förebyggande arbete och i vissa planer även kontextuellt förankrade beskrivningar av ett uppföljande arbete (steg 2). De *analysgrundade planerna* kan också innehålla återgivande beskrivningar samt beskrivningar av ett förebyggande och uppföljande arbete. Utöver detta innehåller denna form av plan även analys av resultat som framkommit i det uppföljande arbetet. I några dokument ligger även dessa analyser till grund för planeringen av det förebyggande arbetet (steg 3).

Alla dokument har avkodats och inga kommuner eller enskilda förskolor namnges i resultatet. Bland de citat som används i resultatet har de som varit sökbara på nätet skrivits om lite för att försvåra identifieringen av förskola och/eller kommun utan att innehållet ändrats.

Studiens tillförlitlighet uppnås på flera olika sätt. Materialet som analyserats finns öppet tillgängligt via kommuners webbsidor och kräver inga särskilda befogenheter. Av etiska skäl väljer vi att inte skriva ut förskolors och kommuners namn eftersom det inte tillför analysen och resultatet något utifrån de forskningsfrågor som formulerats. Genom att beskriva analysmetoden så tydligt som möjligt samt genom att exemplifiera analysen i resultatavsnittet bidras ytterligare till studiens trovärdighet och pålitlighet.

Det kan diskuteras huruvida materialurvalet speglar en slags verklig bild av hur planerna ser ut men de är ändå så pass många att de kan sägas utgöra ett slags tvärsnitt utan att vara representativa. Studien ger möjlighet att förstå en relativt outforskad dimension av planer och dokumentation och kan användas som sätt att förstå förskolornas egna planer eller som utgångspunkt för att ytterligare studera huruvida syftet med införandet av planerna kan uppnås.

Resultat och analys

I detta resultatavsnitt presenteras varje form av plan i tre olika avsnitt, *återgivande*, *beskrivande* och *analysgrundade planer*. Då de flesta dokument innehåller både återgivande innehåll och kontextuellt förankrade planer blir innehållet i dessa avsnitt mer utförliga än innehållet i *analysgrundade planer*. Exempel från dokumenten presenteras som stöd för analysen.

Figur 1: Olika former av planer.

Återgivande planer

I dokument som kategoriserats som återgivande planer handlar innehållet främst om återgivande beskrivningar, utan kontextuell förankring, av uppdraget både vad gäller att motverka att barn utsätts för kränkande behandling och diskriminering av vuxna och/eller andra barn i förskolan. Det handlar också om uppdraget att skriva planer/dokumentationer. Dessa beskrivningar framställs på samma eller liknande sätt som i lagar och styrdokument och/eller i olika stödskrifter som exempelvis DO (2012, 2015):

Syftet med planen är att främja barns lika rättigheter oavsett kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionsnedsättning samt förebygga och förhindra diskriminering, trakasserier och kränkande behandling.

Även beskrivningar av mål, visioner och rutiner vid akuta skeden där kränkningar upptäcks kan beskrivas som återgivningar antingen som direkta citat eller som omskrivningar av lagtext, styrdokument eller från texter i andra stöddokument. Ett exempel på ett mål hämtat från ett av dokumenten är:

Vårt mål är att alla barn ska ges samma möjligheter på förskolan oavsett kön, sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck, ålder, funktionsnedsättning, religion eller annan trosuppfattning samt etnisk tillhörighet.

I många dokument, inte minst i dem som kategoriserats som återgivande planer, beskrivs kränkningar kunna ske både fysiskt, verbalt, psykosocialt och i text/bildburet vilket även står i lag och i DOs (2012, 2015) stödskrifter. Inte heller begreppen, såsom *diskriminering*, *trakasserier*, *diskrimineringsgrunder* och *kränkande behandling* tolkas utan definieras i mångt och mycket med liknande formuleringar som i lag eller stödskrifter. Ett exempel på hur kränkande behandling definieras i ett dokument:

Med kränkande behandling avses ett uppträdande som utan att vara diskriminering enligt diskrimineringslagen (trakasserier eller sexuella trakasserier) kränker ett barns eller en elevs värdighet (6 kap. 3 § skollagen).

Sammanfattningsvis synliggörs att i de *återgivande planerna* ges beskrivningar utan kontextuell förankring som återgivningar från lagar, styrdokument och/eller stödskrifter. Dessa dokument som endast innehåller återgivningar är få men finns dock representerade i materialet. De som skrivit dessa planer kan sägas uppfylla uppdraget att skriva planer, de har anpassat sig efter styrningen men kan inte ses uppfylla kraven på förväntat innehåll enligt lag. Att planerna framställs på detta sätt kan vara av motstånd mot styrningen men även härröras till svårigheter att tolka uppdraget. Det behövs kunskap att kunna leta sig från lagen bakåt i förarbeten och författningskommentarer för att finna specificeringar av förväntat innehåll. Men även om man letar sig bakåt kan man stöta på ”med mera” (se beskrivning ovan) vilket ytterligare kan medföra osäkerhet av vad som faktiskt krävs. Tydligt i denna form av planer är att det

saknas beskrivningar av ett främjande och förebyggande arbete, och utan kontextuell förankring kan det vara svårt att se hur dessa planer kan verka som stöd för arbetet att motverka kränkande behandling och diskriminering.

Beskrivande planer

I dokument som kategoriserats som *beskrivande planer* är innehållet delvis återgivande beskrivningar utan kontextuell förankring men även kontextuellt förankrade planer över hur likabehandling ska främjas och hur kränkande behandling och diskriminering ska förebyggas och åtgärdas.

Innehållet i planerna över arbetet varierar. Dels handlar planerna om hur personalen själv ska agera för att främja likabehandling och motverka kränkningar (t.ex. närvarande personal, vara goda förebilder, lyssna aktivt till barnen, lyfta barns positiva handlingar). Dels handlar de om hur de ska organisera verksamheten (t.ex. dela in barnen i mindre grupper, åldersblandade grupper, könsöverskridande grupper, faddersystem) eller anpassa miljön (t.ex. minska häckars omfång, anpassa miljön efter barnens intresse, tillgänglig och tillåtande miljö) i syfte att främja likabehandling och motverka kränkningar. I samma syfte beskrivs även hur personalen ska göra medvetna val av material (t.ex. erbjuda olika typer av musik, böcker, sagor och leksaker som kan spegla andra etniciteter, funktionaliteter). Det beskrivs även olika konkreta aktiviteter (t.ex. barnsamtal om agerande, normer och värderingar samt tillits-, värderings- och samarbetsövningar, dramatiseringar) som anses främja likabehandling och förebygga kränkningar.

I många dokument beskrivs målet med det främjande likabehandlingsarbetet och/eller arbetet att förebygga och motverka kränkningar. I vissa dokument beskrivs målen som aktiviteter, exempelvis:

Se över material, miljö och förhållningssätt kontinuerligt.
Pedagogerna ska vara närvarande i de olika rummen.

I andra dokument beskrivs vad de vill uppnå med arbetet, exempelvis:

Alla barn ska mötas av lekmaterial och böcker som visar på mångfald och som förmedlar en fördomsfri bild av olika grupper i samhället med hänsyn till de olika diskrimineringsgrunderna.

De flesta målbeskrivningar ses som relevanta för dokumentens fokusområde då de på ett eller annat sätt handlar om att ingen ska bli kränkt eller diskriminerad. I några dokument finns dock mål som inte verkar ha samma relevans, exempelvis:

Att intresset för naturvetenskapliga fenomen ökar och att alla utifrån sin förmåga får en ökad förståelse om vad kretslopp är och hur det kan se ut.

I många dokument anges också åtgärder och rutiner som ska följas om kränkande behandling och/eller diskriminering skulle upptäckas. Även här varierar beskrivningarna. Dels handlar det om kontextuellt förankrade beskrivningar av rutiner och ansvarsfördelningen om kränkningar mellan barn upptäcks, exempelvis:

För vem finns planer att motverka kränkningar

1. personal hanterar situationen genom att samtala med de inblandade (gå gärna undan)
2. personal informerar respektive vårdnadshavare
3. personal meddelar förskolechefen och tillsammans beslutar de om fortsatta åtgärder
4. personal använder avsedd blankett för att dokumentera händelsen
5. en bedömning görs om ett möte är aktuellt mellan vårdnadshavare, personal och förskolechef
6. förskolechef ansvarar för uppföljning

Dels beskrivs konkreta verktyg som ska/kan användas både i ett akut skede om kränkningar mellan barn upptäcks och i ett mer långsiktigt perspektiv (t.ex. samtal med barn och/eller vårdnadshavare, barnintervjuer, incidentrapporter, sociogram, trygghetsvandringar, observationer, föräldraenkäter). Det redogörs också för rutinåtgärder om det upptäcks att vuxna kränker barn. Rutinerna handlar då främst om att kränkningarna ska anmälas till rektor och/eller huvudman.

I vissa dokument beskrivs även *ansvarsfördelningar*, *tidsplaner* och planer för hur *samverkan* med barn, vårdnadshavare och i vissa fall även personal ska utföras eller har utförts. Framställningar av dessa områden varierar också. I vissa dokument ges utförliga och detaljrika beskrivningar medan det i andra ges mer begränsade beskrivningar eller inga alls. När det till exempel gäller tidsplan för arbetet ges i vissa dokument detaljerade beskrivningar av när olika delar av det främjande och förebyggande arbetet ska ske eller vara utförda eller när mål ska vara nådda, medan det i andra dokument anges olika avstämningstidpunkter, exempelvis i mitten och/eller slutet av terminen eller att det beskrivs *pågå under hela perioden*.

I många dokument ges också beskrivningar av ett uppföljande arbete. Antingen redogörs för hur utvärderingar och/eller kartläggningar ska utföras eller hur de har utförts. I de flesta dokument beskrivs inte om det skett några kränkningar. I stället beskrivs främst kartläggningar och att de har visat olika riskområden där kränkningar kan ske. Däremot ges inte någon närmare beskrivning av vilken form av kränkningar som riskeras eller vad som ska åtgärdas (t.ex. att barn kan uppleva sig otrygga i undanskymda och mörka platser i utemiljön, vid toaletterna eller när det är många barn i förskolans hall). I några få dokument beskrivs dock att kränkningar förekommer och även i vilken form, exempelvis:

De kränkningar som skett under kartläggningen har dels varit verbala mot barn med speciella behov och fysiska kränkningar som sker av barn som har speciella behov. Kränkningarna har skett i olika situationer och på olika platser.

I beskrivningarna av riskområden lyfts i några dokument även andra faktorer som kan skapa otrygghet som risken att barn blir instängda på grund av tunga dörrar eller en hasp som inte fungerar eller oro för snömängden på taket, vilket kan medföra att barn och/eller vuxna kan göra sig illa. Hur detta är relevant för att främja likabehandling eller förebygga kränkningar beskrivs dock inte.

Sammanfattningsvis handlar *beskrivande planer* just om beskrivningar av planer för hur likvärdighet ska främjas och/eller hur kränkningar ska förebyggas och motverkas. I många dokument beskrivs även hur arbetet har genomförts samt hur verksamheten har kartlagts och/eller utvärderats. I jämförelse med innehållet i *återgivande planer* ses arbetet i de *beskrivande planerna* ha tagit ett steg längre genom att det i dessa dokument ges kontextspecifika beskrivningar. De som skrivit dessa planer kan å ena sidan ha anpassat sig efter styrningen, innehållet överensstämmer med förväntat innehåll enligt lag och kan därmed sägas uppfylla uppdraget. Å andra sidan kan diskuteras huruvida innehållet kan vara fabricerat. Det är inte många som beskriver faktiska kränkningar utan mest risker för desamma. Det kan ju naturligtvis vara så men kan också vara ett resultat av synlighetskravet som medför att bilden av verksamheten fabricerats.

Det verkar finnas ett glapp mellan beskrivningarna av det uppföljande arbetet och planeringen av det främjande och förebyggande arbetet då det saknas analyser och kopplingar till framtida planer, något som kan påverka hur de kan verka som ett faktiskt stöd i verksamheten.

Analysgrundade planer

I innehållet i den tredje formen av planer, de *analysgrundade planerna*, kan innehållet både framställas som återgivande beskrivningar och kontextuellt förankrade beskrivningar av ett främjande, förebyggande och uppföljande arbete. Utöver detta beskrivs i denna form av planer även analyser som gjorts utifrån det uppföljande arbetet. I några dokument finns exempelvis analyser av varför kränkningar kan ske:

Pedagogerna upplevde att det uppstod konflikter i hallen vid ut- och ingång. Därför tittade vi närmare på vad som skedde i hallen. Vid observationerna såg vi att konflikter uppstod när det blev många barn i hallen samtidigt. Observationer synliggjorde även att vi behöver arbeta med vårt språkbruk, vad och hur vi säger saker till varandra.

I några dokument ses analyserna eller åtminstone delar av analysen också ligga till grund för fortsatt arbete, exempelvis:

Kartläggningen i december 2018 visar att vi behöver fortsätta arbeta för att få trygga barngrupper samt att barnen utvecklar sitt språk/får ett bättre språkbruk. Så här arbetar vi för att nå målet:

- Om någon kränkande behandling förekommer åtgärdas detta direkt genom att följa rutinen i planen.
- I det dagliga arbetet, när det naturligt passar in, prata med barnen om kamratskap, hänsyn, ansvar, ärlighet och artighet (t.ex. använda Rädda Barnens material, ”Stopp min kropp”).
- Personal ska finnas tillgänglig där barnen befinner sig, både inomhus och utomhus.
- ...

I några av dokumenten, likt exemplet ovan, beskrivs många olika strategier för att kunna åtgärda de behov som synliggörs i analyserna av utvärderingarna och/eller kartläggningarna av arbetet medan strategierna i andra är mer begränsade.

I dokumenten som har kategoriserats som *analysgrundade planer* blir det synligt att arbetet tagits ytterligare ett steg vidare i jämförelse med de *återgivande* och *beskrivande planerna*. I denna form av plan beskrivs analyser och i några dokument ligger dessa analyser även till grund för kommande planeringar. I det insamlade materialet är det få dokument som innehåller beskrivningar av analyser och ännu färre där analyserna ligger till grund för planeringen inför framtida arbete. De finns dock representerade även här i varierande omfattning. I vissa planer finns endast några rader analys medan det i andra är fylligare och mer utförligt beskrivna analyser.

De som realiserat uppdraget i form av en analysgrundad plan kan ses ha anpassat sig utifrån styrningen, innehållet överensstämmer med förväntat innehåll enligt lag, men de visar också på analysförmåga för att kunna analysera verksamheten. Huruvida detta är en faktisk bild av arbetet som presenteras i dessa dokument eller om synlighetskravet också påverkar framställningen i dem kan diskuteras. Genom att inkludera analyser som också ligger till grund för kommande planer i dokumenten finns dock potential för att de i högre grad kan verka som ett faktiskt stöd för arbetet inom detta område.

Sammanfattning av resultatet

Sammanfattningsvis synliggörs att innehållet i dokumenten kan variera från *återgivande planer*, *beskrivande planer* till *analysgrundade planer* där de flesta dokument kategoriserats i mitten som *beskrivande planer*. I många dokument ges återgivningar från lagar, styrdokument och andra stödtexter men även mer eller mindre utförliga och detaljrika beskrivningar av planer för arbetet och i några beskrivs analyser även här i varierande utsträckning. Detta gör att det inte är "vattentäta skott" mellan kategoriseringarna. Däremot har avsaknad av eller detaljrikedomen i beskrivningarna styrt hur dokumenten kategoriserats, vilket kan påverka huruvida dokumenten kan verka som ett stöd eller inte i arbetet att främja likabehandling eller förebygga och motverka kränkningar.

Sammanfattande diskussion och slutsatser

Syftet med denna artikel var att diskutera hur styrningen kan påverka hur årligen skrivna planer och dokumentationer gällande arbetet att motverka kränkande behandling och diskriminering framställs samt diskutera hur det i sin tur kan påverka vilket stöd de kan ha i den faktiska praktiken. Artikeln bidrar till att synliggöra hur uppdraget att skriva planer och dokumentation i syfte att förhindra kränkande behandling och diskriminering utförs i förskolor. Det som utifrån resultatet kan utläsas är att de flesta förskolor (vars dokument ingår i studien) kan sägas uppfylla uppdraget att skriva planer/dokumentation som lagen kräver då innehållet överensstämmer med förväntat innehåll enligt lag och att det inte finns något särskilt

kvalitetskrav för detta. I vilken utsträckning de kan verka som stöd i verksamheten kan dock diskuteras.

I resultatet presenteras det huvudsakliga innehållet i planernas strukturer som återgivningar, beskrivningar och analyser där det främsta innehållet utgörs av planer (jfr t.ex. Söderström & Löfdahl, 2017) och återgivningar från lagar och stöddokument där kontextualiseringen i många fall saknas (jfr Keisu, 2018). Tidigare studier och rapporter visar att kontextualiseringen av en handlingsplan är viktig för att den ska fungera som ett verktyg och redskap i en verksamhet (jfr t.ex. Heikkilä, 2019, 2020; Jarl, Blossing & Andersson, 2017).

Beskrivning av analyser är det innehåll som förekommer minst i dokumenten trots att det kan ses som det eftersträvansvärda. Analyserna innebär att personal har kartlagt och sett kränkningar som förekommande och är villiga att arbeta för att främja lika-behandling. Dessa planer förekommer dock sällan, vilket skulle kunna vara ett tecken på behovet av stöd när det kommer till reflektion och analys (jfr t.ex. Söderström & Löfdahl, 2017). Det skulle också kunna vara en konsekvens av synlighetskravet då det kan vara ett dilemma att presentera förekomsten av kränkningar, eftersom förskolan kan uppfattas oförmögen att förebygga och motverka förekomsten av kränkningar. Ett sådant synliggörande skulle kunna riskera att bidra till ett sämre flöde av barn och ett dåligt rykte (jfr Fehn Dahle, 2020, som beskriver hur marknadslogiken påverkar förskollärares professionella logik).

Avsaknad av eller svag kontextuell koppling av planens innehåll i relation till kränkande behandling och diskriminering eller avsaknad av analys aktualiserar frågan vad en sådan plan eller dokumentation är. Repo och Sajaniemi (2015) diskuterar detta och visar att planer ofta finns, men att det inte alltid är klart vad de används till. Dokumentens funktion behöver också diskuteras i relation till syftet med dem (jfr Runesdotter, 2016). Kan man räkna med att de får en funktion i verksamheten? Att de kan verka som stöd i arbetet att motverka att barn kränks av vuxna och/eller andra barn i praktiken eller är de det som Ball (2000) benämner *fabrikationer*? Är dokumenten en del i en performativ styrning, som visar för andra att planerna finns, men att kränkningar tillåts fortgå för att planen saknar kontextuell förankring?

Det kan också diskuteras om det varierade innehållet i dokumenten kan påverkas av att uppdragen kan vara svårtolkade. Det handlar om två uppdrag, beskrivna ovan, som har olika fokus och ska utföras lite olika men som rekommenderas att samlas i samma dokument (Skolverket, 2019). Detta gör att uppdragen måste tolkas och översättas var för sig innan de kan realiseras. Till detta kommer också att policyuppdrag i en performativt styrd verksamhet erbjuder stort tolkningsutrymme. Att då ha innehåll som fokuserar på återgivande beskrivningar av vad som står i styrdokument, lagar och/eller andra stödtexter skulle kunna vara ett tecken på en osäkerhet för själva uppdraget. En osäkerhet kring vad som eftersträvas och vad som värderas.

Det skulle också kunna vara ett tecken på motstånd vilket kan synliggöras i exempelvis formella textredovisningar genom att innehållet fabriceras (Ball, 2003). Skrivandet av planen kan upplevas betungande och att produkten inte heller ses vara

speciellt användbar (jfr Castillo & Ivarsson Westerberg, 2019) eller att det kan vara förenligt med skuld och skam om man beskriver en verksamhet där det sker mycket kränkningar.

Det kan spekuleras över om dokumenten fabriceras som *konstitutiva* (utelämnar sådant som kan skada verksamhetens rykte) eller om dokumentationer över faktiska problem överhuvudtaget dokumenteras eller om dessa dokumentationer samlas i andra dokument istället för i dem som ligger öppet på webben. Om så är fallet är kanske dokumenten som är i fokus i denna artikel mer kan ses som fabrikationer i syfte att framställa en god, trygg och välkomnande verksamhet istället för att verka som stöd för det faktiska arbetet att främja likabehandling och förebygga och motverka kränkningar. Om innehållet i planer/dokumentationer medvetet eller omedvetet fabriceras blir verksamheten inte så transparent som synlighetskravet kräver, vilket påverkar möjligheterna att mäta, värdera och jämföra verksamheter sinsemellan.

Huruvida bilderna av verksamheterna som framträder i dokumenten kan sägas representera det faktiska arbetet eller om det är representativa fabrikationer, att det är en skapad bild av en perfekt verksamhet, kan inte denna studie avgöra utan kan vara en intressant riktning för fortsatt forskning. De dokument vars innehåll mer innehåller beskrivningar av främjande och förebyggande arbete i den egna verksamheten och fylligt och målande beskriver ett uppföljande arbete kan dock tänkas ge mer stöd i det faktiska arbetet. Frågan som då kan ställas är för vem dessa planer sammanställs.

REFERENCER

- Ball, S. (2000). Performativities and fabrications in the education economy: Towards the performative society. *Australian educational researcher*, 27(2), 1-23.
- Ball, S. (2003). The teacher's soul and the terrors of performativity. *Journal of Education Policy*, 18(2), 215-228.
- Castillo, D. & Ivarsson Westerberg, A. (2019). Ängsliga byråkrater eller professionella pragmatiker? *Administrativa effekter av statens indirekta styrning av kommunerna* (Förvaltingsakademin nr. 17). Södertörns högskola.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6:e uppl.). Routledge.
- DO. (2012). *Lika rättigheter i skolan – ett stöd i skolans likabehandlingsarbete*. Diskrimineringsombudsmannen.
- DO. (2015). *Lika rättigheter i förskolan – ett stöd i förskolans likabehandlingsarbete*. Diskrimineringsombudsmannen.
- Dolk, K. (2013). *Bångstyriga barn: makt, normer och delaktighet i förskolan* [Doktorsavhandling]. Stockholms universitet.
- Edling, S. (2018). *Att vilja andra väl är inte alltid smärtfritt: Att motverka kränkningar och diskriminering i förskola och skola* (2:a uppl.). Studentlitteratur.
- Fehn Dahle, H. (2020). Barnehager som konkurrerande verksamheter. *Nordic Studies in Education*, 40(3), 201-228.
- Heikkilä, M. (2019). *Skolutveckling och jämställdhet*. Natur och kultur.
- Heikkilä, M. (2020). Gender equality work in preschools and early childhood education settings in the Nordic countries – an empirically based illustration. *Palgrave Communications* 6, 75.

- Hägglund, S. (2007). Banal mobbning – en vardagsföreteelse i förskola och skola. I C. Thors (Red.), *Utstött – en bok om mobbning*. Lärarförbundets förlag.
- Jarl, M., Blossing, U. & Andersson, K. (2017). *Att organisera för skolframgång: Strategier för en likvärdig skola*. Natur & Kultur.
- Keisu, B.-I. (2018). Sammanvävda praktiker? En studie av likabehandlingsarbetet och vetenskapligt förhållningssätt i grundskolan. I N. Rönnström & O. Johansson (Red.), *Att leda skolor med stöd i forskning – exempel, analyser och utmaningar*. Natur & Kultur.
- Kirves, L. & Sajaniemi, N. (2012). Bullying in early educational settings. *Early Child Development and Care*, 182(3-4), 383-400.
- Lindberg, R. (2018). *Att synliggöra det förväntade – förskolans dokumentation i en performativ kultur* [Licentiatavhandling]. Linnaeus universitet.
- Löfdahl, A. (2014). Förändrade relationer mellan lärare och föräldrar i förskolan – aspekter av en förändrad lärarprofession. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 19(4-5).
- Löfdahl, A. & Pérez Prieto, H. (2009). Between control and resistance: Planning and evaluation texts in the Swedish preschool. *Journal of Education Policy*, 24(4), 393-408.
- Löfdahl Hultman, A., Folke-Fichtelius, M. & Löfgren, H. (2015). Synliggörande, dokumentation och en förändrad lärarprofession i förskolan. *Vetenskapsrådets Resultatdialog 2015*, 129-137.
- Prop. 2005/06:38. *Trygghet, respekt och ansvar – om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever*. Regeringen.
- Prop. 2007/08:95. *Ett starkare skydd mot diskriminering*. Regeringen.
- Prop. 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*. Regeringen.
- Repo, L. & Sajaniemi, N. (2015). Prevention of bullying in early educational settings: Pedagogical and organisational factors related to bullying. *European Early Childhood Education Research Journal*, 23(4), 461-475.
- Runesdotter, C. (2016). Avregleringens pris? Om juridifieringen av svensk skola ur skolaktörers perspektiv. *Utbildning & Demokrati*, 25(1), 95-111.
- SFS 2008:567 *Diskrimineringslag* (2008:567). Riksdagen.
- SFS 2010:800 *Skollag*. Riksdagen.
- SFS 2016:828 *Lag om ändring i diskrimineringslagen* (2008:567). Riksdagen.
- Skolverket. (2019). *Främja, förebygga, upptäcka och åtgärda – hur skolan kan arbeta mot diskriminering och kränkande behandling*. Skolverket.
- Söderström, Å. & Löfdahl Hultman, A. (2017). Preschool work against bullying and degrading treatment: Experiences from an action learning project. *Early Years*, 37(3), 300-312.